

Hrvatska u razdoblju od 1877. do 1977.

Josip Soldo, Sinj

U ovom kratkom — okvirnom članku nastojat ćemo ukratko prikazati glavna kulturna strujanja u Hrvatskoj u vremenu kad se pokušalo izdavati (1877) i kad je redovito izlazio časopis SV. CECILIJA (od g. 1907).

I.

1. Iako se Nagodbom (1868) mislilo riješiti unutrašnje odnose u habsburškoj monarhiji, ipak su oni i dalje ostali neriješeni jer su, zapravo, njome bili osigurani interesi industrijski razvijenije austrijske i ekonomski jake mađarske buržoazije. To se odrazilo na Hrvatsku, politički razdvojenju.

Ukidanje feudalizma (1848) omogućilo je dijelu zemljoposjednika stvaranje industrije, osobito drvne ali je većina morala prihvatiti činovnički kruh. Kako je domaći financijski kapital bio slab, uvlačio se strani. Slabi ekonomski napredak usporavao je jačanje građanstva a još više »pravog« radništva. Seljaštvo, pod udarom evropske agrarne krize (1873—95) dijelom odlazi van. I nakon obnove agrara mnogi su bili prisiljeni prihvatiti najamni rad. Gora je situacija bila u Dalmaciji i Istri, gdje nije iskorištena konjuktura vina, a prelaz na parobrodarstvo uništio je karatne zajednice dok je prehrambena i kemijska industrija uglavnom bila u stranim rukama. Željeznički spoj Dalmacije i Hrvatske sprečavali su mađarski kapitalisti.

U toj ekonomski neravnoj borbi odvijala se hrvatska politika s glavnim ciljem: uništenje Nagodbe, sjedinjenje hrvatskih zemalja i veće demokratizacije uprave.

Dok se starija generacija, okupljena u Narodnoj stranci zadovoljila revizijom Nagodbe (1873) i za banovanja Ivana Mažuranića (1873—80) postala vladina stranka — čak je primila u svoje redove unioniste — mlađi su se okupljali oko ideja Ante Starčevića. Ti mlađi pravaši, više praktični političari nego ideolozi, približavali su se seljacima uočavajući propadanje zadruga, zanimaju se socijalnim pitanjima, počinju se približavati Rusiji, pa i Srbima a kroz »hrvatski realizam« iznosili su svoje političke misli.

Pravaški radikalizam, međutim, nije dugo potrajao, do g. 1885, dijelom zbog Kluenovih progona ali i oportunitizma pojedinaca tako da je g. 1886. Gjaljski završio novelu *U noći* zdvojnim usklikom: »Značajeva, značajeva nam treba!« Ipak, pravaši su djelovali na prvi narodni pokret za grbove (1883), u saborskoj gužvi oko arhivalija (1885) a njihov se utjecaj osjećao i kod paljenja mađarske zastave (1895).

U Dalmaciji Narodna stranka na čelu s Mihom Klaićem održavala je ravnotežu iako je bilo razmimoilaženja s Mihovilom Pavlinovićem zbog njegova mišljenja da bi Srbi, uz priznanje jednakopravnosti, morali postati politički Hrvati. U odnosima između Hr-

vata i Srba dolazilo je do razmimoilaženja nakon oкупacije Bosne i Hercegovine (1878) te se stvorila Srpska narodna stranka (1880), a godinu kasnije u Hrvatskoj Srpska samostalna stranka. U Istri narodni pokret morao se boriti s jakim Talijanima u gradovima na temelju tradicije Jurja Dobrile oko zauzimanja općina i osvješćenja naroda.

2. Unutar nerazvijenog građanstva, ekonomski i politički pritisnutog i razdvojenog, nastao je u Hrvatskoj realizam. Njegov je glavni nosilac bio August Senoa. On je sav zauzet Zagrebom kao kulturnim i političkim središtem.

Zagreb je to i postao velikim dijelom zaslugom svestranog mecene Josipa Jurja Strossmayera čija deviza »Prosvjetom k slobodi« se ostvarivala. Zagreb dobija za Mažuranića nove škole, osobito *Sveučilište* (1874). U Zagrebu se osniva Statistički zavod (1875) te Naravoslovno društvo (1885) sa zvjezdarnicom, prirodoslovnim muzejem. *Matica ilirska* upravo od g. 1887., kad je promijenila ime u *Matica hrvatska*, proširila je izdavačku djelatnost. Za seljački puk *Društvo sv. Jeronima* izdavalo je knjige ne samo vjerskoga nego i poučnog sadržaja pa i iz privrede, a i književna djela osobito tzv. katoličkih pisaca. K tome bismo spomenuli i djelovanje *kazališta* koje se učvršćuje osnivanjem stalne operete (1863) i opere (1870). Osim toga izlaze u Zagrebu brojni časopisi i novine. God. 1865. osnovala se najveća naučna ustanova *Jug. akademija* sa svojim izdanjima, znanstvenim prilogima i djelima.

Pa ipak, Zagreb je još mali grad. Malobrojni intelektualci kupuju knjige na tuđim jezicima dok obični građani malo čitaju a seljaci još manje. Sve je to djelovalo na kulturu i njene stvaratelje. Pisci se upriličuju sredini a ta traži osjećajnost, historicizam ili monumentalnost. U životnoj borbi moraju umjetnici često prihvaćati poslove koji guše njihovu stvaralačku snagu, a mnogi neshvaćeni žive u bijedi završavajući ubojstvom ili u duševnim bolnicama.

Takva društveno-ekonomska struktura odražavala se i na glavne aktere tadanje hrvatske kulture.

To su prvenstveno bili Senoa i Ivan Zajc. I jedan i drugi morali su udarati u rodoljubne strune. Senoa piše povjestice i prigodnice (Klevetnikom Hrvatske, Budi svoj, Smrt Petra Svačića) pokazujući i s njima da je pripovjedač. Zajc sklada solo popijevke, zborne skladbe pune patriotskog žara (Zrinsko-frankopanska, Glasna jasna). Uz njega su Vjekoslav Klaić, Vjenceslav Novak i Vilko Novak koji nastavljaju s ilirskim davorijama, mnogo bolje napisanim, ali ujedno pišu prve priloge o hrvatskoj glazbi i teoretska djela.

Historicizam, odgajan na povijesnim radovima Ivana Kukuljevića, Matije Mešića ili Franje Račkoga ali još više na idejama pravaša provlači se ne samo kroz djela te dvojice nego i kiparskim radovima Ive Rendića, od kojeg je Zagreb dobio ponajbolje djelo

fra Andriju Kačiću Miošiću. I u slikarstvu Ferde Quiquereza prevladavao je historicism iako je on snažan u malim krajolicima, a to će se provlačiti i kasnije kroz djela naših umjetnika.

Ipak, Senoa i Zajc stvorili su temelj kasnijeg razvoja. Senoa svojim romanima i novelama slikao je vječni bunt zagrebačkih purgera protiv feudalaca (Seljačka buna, Zlatarevo zlato, Diogenes, Kletva), ali i intimni život posvećen narodnom dobru kao u *Bran-ki*. Kritikama i osvrtima pridonosio je raščišćavanju književnih dilema, a na stranicama *Vienca* otkrivao je nove talente kao Ivu Vojnovića, jednog od početnika moderne. U Senoinu pisanju uvijek je uz realizam prisutna romantična osjećajnost i težnja da se narod na povijesti odgoji. Slično je pisao i njegov »suparnik« *Franjo Marković* (Dom i svijet, Karlo Drački, Benko Bot).

Zajc — iako pod utjecajem Italije i Beča — stvorio je velike opere historijskog sadržaja (Mislav, Ban Leget) osobito *Nikola Subić Zrinjski* (1876). One su, osim glazbene vrijednosti, pune svježje i neposredne melodijske snage, privlačile publiku kao poziv na političku borbu. Kao i Senoa i on je stvarao glazbenike, orkestar, a u muzičkoj školi, kao pedagog i upravitelj, izvrsne pjevače. U likovnoj umjetnosti pojavio se Iso Kršnjavi, pravi slikar samo u mrtvim prirodama, ali u kritici i osvrtima napisao je prve stručne i do danas vrijedne sudove.

Nakon deset godina (1871—81) Senoina perioda došlo je do novog pristupa realizmu. Uzrok su socijalne i političke prilike. Selo se raslojava i osiromašuje te seljaci odlaze u gradove ili van, Vojna krajina se priključuje Hrvatskoj a za Bosnom i Hercegovinom moglo se samo žaliti, dok Dragutin Khuen Hédérvary vodi politiku iskorištavanja suprotnosti među strankama i guši slobodu.

Zbog svega toga književnost se oslobodila zagrebocentričnosti i počela obuhvaćati šira područja, pisati o sudbinama nižih slojeva grada i sela, analizirati političke aktualnosti.

O tome pišu slično Ksaver Šandor Đalski opisujući propadanje plemića Hrvatskog zagorja ali i gradske sirotinje, Vjenceslav Novak, opisujući sudbine ljudi Hrvatskog primorja ali i radničkih predgrađa, Josip Kozarac pak sudbinu Slavonaca koji napuštaju kapitale skrivene u zemlji koju prepuštaju tuđincima za bijedne službe financa, žandara, pandura.

U dublju analizu, koja se pretvorila u osudu, ušao je Ante Kovačić romanom *U registraturi*. Za njega je cijela tadanja Hrvatska bila obični registratorski uređ u kojem završavaju svi protesti, polemike i borbe bez rješenja. U to su ga uvjerali sukobi s Khuenom. Tu sumornu crtu bezizlaznosti prebacio je Silvine Strahimir Kranjčević na život buntovničkim stihovima, otvarajući vrata sumnji i nemoći. Time se suprotstavljao optimizmu Augusta Harambašića koji je, kao i drugi, morao osjetiti težinu činovničkog sivila.

Eugen Kumičić, jedan od početnika moderne (Olga i Lina, Gospođa Sabina), u historijskim romanima (Urota Zrinsko-Frankopanska, Kraljica Lepa) želio je slijediti Senou ali nije uspio ostvariti njegovu pripovjedačku sintezu.

Sivilo se osjeća i u *arhitekturi*. U njoj gospodari Hermann Bollé »čišćenjem« crkava i zgrada stvarajući pseudostilove bez duha i životnosti. I u slikarstvu se ide za stranim uzorima. Nikola Mašić slikao je pastirice i gušćarice u narodnim nošnjama, ali njegovi likovi su minhenski modeli. Više je ljepote ostvario u slikanju šuma Adolf Waldinger. U Đakovu nazarenska škola pod Aleksandrom M. Seitzom ostvarila je vrijedna djela puna dekorativnosti.

Analiza društva i politike realista bila je stvarna tako da su oni bili, kako piše Milan Marjanović: »... savjest nove Hrvatske«.

II.

1. Devedesetih godina XIX. st. činilo se kao da je Khuen uspio »smiriti« Hrvatsku.

Borba oko »Starčevićeve baštine« dovela je g. 1895. do rascjepa pravaša (Čista stranka prava). Zbog društvenih suprotnosti osnovana je Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (1894). Njeni članovi tražili su prvenstveno rješenje socijalnih pitanja. Međutim, za radnike bore se i drugi, kao npr. kler, nešto kasnije Josip Frank, vođa »čistih«, i srpska buržoazija. Sve se, međutim, stranke bore među sobom što je slabilo otpor protiv »svemogućeg« Khuena. Ipak, došlo je do »fuzije oporbenih stranaka« u drugom narodnom pokretu g. 1903. kad Khuen odlazi.

U tu akciju zbliženja, osobito Hrvata i Srba, veliki su udio imali mladi koji su se, nakon studija vani, uključili u javni život. God. 1904. osnovali su Hrvatsku naprednu stranku s naglašavanjem demokracije, uz izvjesnu brigu za selo i s antiklerikalnom notom i protiv utjecaja klera u kulturnim ustanovama. Iz njihovih redova nikao je seljački pokret braće Antuna i Stjepana Radića (Hrvatska pučka seljačka stranka).

Do sličnih sukoba dolazilo je i u Dalmaciji. Don Ivo Prodan tražio je sjedinjenje Hrvatske na osnovi državnog prava ali pod žezlom Habzburgovaca. Skupa s don Jurjom Biankinijem on je g. 1894. stvorio (dalmatinsku) Stranku prava ali se ona već g. 1898. podijelila na Čistu stranku prava i Stranku prava s Antunom Trumbićem i kasnije naprednjakom Josipom Smodlakom.

U Istri je jednako došlo, iako na tradiciji Dobrile, do liberalnih stremljenja Matka Laginje. U borbi protiv jakoga talijanskog građanstva istarski političari povezivali su se sa Slovencima u težnjama sjedinjenja jugoslavenskih zemalja u Monarhiji.

Činilo se da će se g. 1905. sve stranke sjediniti u široj koncepciji Frana Supila, politike »novog kursa«. Ona je dovela do Riječke i Zadarske rezolucije u kojima je naglašena borba za sjedinjenje uz priznanje jednakopravnosti svih elemenata. U Hrvatskoj sve su se političke snage okupile u Hrvatsko-srpsku koaliciju, osim Frankove i Radićeve stranke. Koalicija je dobila na izborima, pomogla mađarsku opoziciju ali se suradnja s Mađarima razbila na željezničkoj pragmatici. U sjeni aneksione krize (1908) vladao je u Hrvatskoj ban Pavao Rauch uz pomoć frankovaca. Borba za položaje ponovo je iskrsla i pod uvjetom »status ante Rauch«. Koalicija je ušla u vladu mađarona Nikole Tomašića. Jedinj je ostao dosljedan Supilo i stoga je izišao iz Koalicije.

Politička nemoć i borba za položaje dovela je do novih istupa omladine. Protiv kretanja pravaša prema trializmu naprednjaci su u Splitu g. 1911. u suradnji sa inače slabom Socijaldemokratskom strankom Dalmacije (osnovana 1902) osnovali Hrvatsko-srpsku radikalno-naprednu stranku s revolucionarnim tragovima a za jugoslavensku i antiklerikalnu koncepciju. Slično je bila usmjerena i Ujedinjena nacionalna omladina (1912). Plod su atentati na Cuvaja, oduševljenje za balkanske ratove, predratna groznica kad se većina počinje zanositi za Srbiju i jugoslavenstvo.

2. U takvim prilikama, kad mađarski kapital sve više pritiskuje Hrvatsku a talijansko-austrijski Dal-

maciju i Istru dok su Bosna i Hercegovina pod austrijskim kapitalom, kulturna su nastojanja oživljavala političko sivilo.

Raslojavanje sela se nastavlja i gradovi se nešto povećavaju ali veliki broj stanovništva odlazi van. Iako industrija raste, ipak je stanovništvo i dalje poljoprivredno pa i radnici su vezani uz zemlju. U Hrvatsku dolaze stranci. Veliki dio ih se prilagodio brzo hrvatskom društvu ali je ostao stranac nacionalno i kulturno. Stoga je veliki broj novina i knjiga na stranim jezicima. Hrvatske šire mase, pa i srpske, i dalje su nečitalačka publika.

Ipak, djelovanjem Sveučilišta a i Jug. akademije na znanstvenom polju bilo je vidnih uspjeha. Historijski rad starijih nastavio se pojavljivanjem novih snaga Tadije Smičiklase, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića koji su iscrpno, pozitivistički obradili hrvatsku povjesnicu a i kritički obrađivali izvornu građu. Tome pridonose i počeci rada oko arheoloških iskopavanja oko Bića kod Splita i Knina (fra Lujo Marun). Prirodne znanosti zahvaljuju svoj napredak stručnjacima kao Dragutinu Gorjanović-Krambergeru koji je otkrio krapinskog čovjeka ili biolozima Špiri Brusini i Miji Kišpatiću, fizičarima Frani Tučanu, Andriji Mohorovičiću i drugim. Osnivaju se *Muzej za umjetnost i obrt* i *Obrtna škola* (1882) a u Jug. akademiji *Strossmayerova galerija*, podiže se *Umjetnički paviljon*. Mnogo toga je ostvareno pod zaštitom Kršnjavoga. Kazalište pod vodstvom Stjepana Miletića doživljava uspon.

Od osobita je značenja pojava *Antuna Radića*. On je naglasio kako je naša kultura bila velikim dijelom odraz vanjskoga svijeta ili grada dok je iskonska duša hrvatskog naroda nepoznata, skrivena na selu. Time je potakao na stvaranje »prave« hrvatske umjetnosti i književnosti, obojene socijalnim pitanjima, u likovnom stvaralaštvu i glazbi trebaju se uzimati motivi iz narodne melodike i ritma. Još prije njega na narodne napjeve upozorio je Franjo Kuhač velebnom zbirkom *Južno-slovenske narodne povelke* (1878—81), a Radićeva *Osnova za sabiranje ...* (1897) i danas je temelj skupljanja folklorne građe. Njegovom zaslugom Jug. akademija počela je od g. 1896. izdavati *Zbornik za narodni život i običaje*.

Tim, a i drugim ustanovama, Zagreb je postao, zapravo, jedino hrvatsko kulturno središte. Drugi gradovi ili su bili, kao Osijek, nacionalno mrtvi ili kao Varaždin, Sisak, Rijeka, Dubrovnik jedva kulturno živi. Nešto je aktivniji bio Split s don Franom Bulićem te literarnim krugom oko Antuna Tresić-Pavičića a i Zadar s listom *Nada* i *Maticom dalmatinskom*.

3. Između godina 1895. i 1903. u kulturnom životu, osobito literaturi, nastupila je izmjena generacija. Stariji pisci, pod udarima Khuena i života, upali su u sentimentalnost ili nemoćni pesimizam.

Međutim, u hrvatskim časopisima počele su se pojavljivati evropske umjetničko-filozofske misli: francuski simbolizam i dekadentizam, misli povratnika katolicizmu, analitički psihologizam sa sjevera, ničeanski individualizam, duhovnost Dostojevskog te Tolstojev protest protiv tadanjih duhovnih struja. Svi ti utjecaji odrazili su se na tzv. *hrvatskoj modernoj*.

Kulturni sukob trajao je do g. 1903. a izazvali su ga studenti koji su se vratili iz Beča i Praga. Ta dva evropska središta usmjerila su mlade; Beč prema dekadensu i artizmu (*l'art pour l'art*), Prag prema naprednom realizmu.

Iako su ta dva utjecaja bila različna, ipak su predstavnici moderne nastupali zajedno a okupljaju se u *Društvu hrvatskih književnika*, osnovanom g. 1900.

Zalažući se za slobodu stvaralaštva, oslobođanja umjetnosti od politike pa i moralnih spona, za »čistu« umjetnost, oni su stekli simpatija ali su izazvali »starije« i kler koji smatraju da umjetnost mora biti na visini morala i u službi naroda.

Moderna je dala veliki broj književnika. Većina je pisala *liriku* istančana izraza, punu životnih pitanja bez gotovih rješenja (Milan Begović, Vladimir Vidrić, Ljubo Wiesner, Fran Galović). Kod njih jednako ima pjesama ljubavi prema rođenoj grudi, osobito kod Dragutina Domjanića, Vladimira Nazora, Antuna Gustava Matoša, Frana Galovića, ali to nije romantičarski pristup ni buntovno pravaški nego osobni doživljaj ljepote domovine, pojačan dijalektalnom bojom, koja tim pjesmama daje posebni čar.

Slično je i u *prozi* koja se ograničava na crtičarstvo što su pisali već spomenuti, a i kod Dinka Šimunovića i njegovih opisa bijede Dalmatinske zagore ili u Nazorovoj prozi u realističkom mitu *Veli Jože*, simbolu praiskonske snage Istrana i uopće našeg naroda. Milutin Cihlar Nehajev opisuje u *Bijegu* ne samo sebe nego običnog čovjeka u vremenu ali on piše i historijski roman *Vuci*, a to će učiniti i Viktor Car Emin. Historijska je crta više prisutna u dramama kao kod Milana Ogrizovića ili Ante Tresić-Pavičića te osobito Ive Vojnovića koji se jednako zna kretati i u psihološkim a i simboličkim zapletima, dok Josip Kosor opisuje iskonsku snagu, punu naturalizma našeg seljaka.

Usporedo s ovim postojala je tzv. *katolička književnost* (Marin Sabić, Velimir Deželić stariji i mlađi, Đuro Arnold, Tugomir Alaupović, Petar Grgec) koja je stvorila uspjele pojedine stranice, napisane lijepim jezikom i stilom, ali joj je nedostajala dublja snaga.

Moderna je otvorila vrata utjecajima Europe na naše stvaralaštvo. Bila je, zapravo, evropska i nacionalna.

4. Kao što je Ivan Dežman okupljao mlade književnike tako je Vlaho Bukovac okupljao likovne umjetnike. God. 1898. osniva se *Društvo hrvatskih umjetnika* (Hrvatski salon).

Bukovac, dak pariške akademije, slikao je u početku u stilu uljepšanog akademizma. Kad je prihvatio impresionizam, prešao je, zapravo, samo od smeđeg kolora na svijetle boje a kasnije i na divizionizam. Izvanredno sposoban, odličan portretist, brz u radu, sklon dekoraciji Bukovac je stvorio veliki broj slika. Njegov boravak u Zagrebu (1893—1900) značio je početak tzv. zagrebačke šarene škole. On, kao i drugi, nije mogao mimoći povijesne slike od kojih mu je najpoznatiji »Hrvatski preporod« za kazalište u Zagrebu.

Sličan je slikarski put bio Celestina (Mate) Medovića. I on je jednako naslikao nekoliko historijskih slika ali s manje uspjeha od Bukovca jer nije bio sklon dekoraciji. Njegova je snaga u religioznim slikama, ali osobito u malim pejzažima i mrtvim prirodama rodnog Pelješca. Bukovca su slijedili u historijskim slikama Ivan Tišov s malo uspjeha i Oton Iveković s još manje. Joso Bužan ostvario je šarenilo šestinskih kostima. Uz ove bilo je dobrih pejzažista kao Manci Kl. Crnčić, Ferdo Kovačević, Branko Šenoa.

Izvan tog kruga, sam za sebe, razvijao se Bela Čikoš Sesija na starim majstorima i secesiji slikajući biblijske motive od kojih mu je ponajbolja Judita i Holoferno. U Splitu je slikao liriku sumraka, mira i tišine starih ambijenata Emanuel Vidović.

Kipar Robert Frangeš Mihanović, svestrani majstor velike i male plastike, odličar medaljer ostvario je svoja najbolja djela u sitnim radovima (Bijeg u Egipat). Rudolf Valdec radio je portrete gotovo svih tadanjih kulturnih ljudi a uz njega je medaljer Ivo Kerdić, vješt majstor.

Od svih tih umjetnika izdvajaju se dvojica koji spajaju Hrvatsku s Europom — Josip Račić i Miroslav Kraljević. Obojica u vječnom traženju »čistog« slikarstva, mladi i nedorečeni, završili su lutanja ostvarivši naša najvrednija impresionistička djela.

U tom razdoblju s Viktorom Kovačićem arhitektura se oslobodila stranaca a s njima i pseudostilova, iako ni on nije originalan jer je bio po prirodi eklektik (regulacija Doca, sv. Blaž i Burza — sve u Zagrebu).

III.

1. Godine I. svj. rata (1914—18) ispunjene su političkim mrtvilom, pojačanom cenzurom, ekonomskim poteškoćama. Vani je grupa hrvatskih političara stvorila Jugoslavenski odbor i radila oko rušenja Austro-ugarske monarhije i sjedinjenja sa Srbijom. Nakon ratnog vihora to se i ostvarilo 1. prosinca 1918. pod dinastijom Karađorđevića.

Međutim, nade u ostvarenje slobode i bratske suradnje nisu se ostvarile. Centralizam prije i nakon Vidovdanskog ustava (1921), uz zabranu novonastale Komunističke partije Jugoslavije (1920) i gušenja nacionalnih sloboda razočarao je i tvorce Države Srba, Hrvata i Slovenaca.

Tržište Hrvatske u novoj državi je suženo što se osobito osjetilo u žitnoj trgovini. Ipak, Zagreb je od slabog postao najjače financijsko središte, ali ne toliko da industrija i rudarstvo s elektroprivredom — što je doduše podvostručeno — ne dođe u ruke stranog kapitala. Državne investicije, osobito u šumarstvu i gradnji željeznica, bile su prilične, a i agrar se unapređivao i dosta je zemlje dano seljacima. Ipak, zbog nedovoljnog prinosa sa zemlje a i slabe mogućnosti zaposlenja povećao se broj emigranata, osobito iz Dalmacije. Polet kapitalizma osjetio se tek nakon velike krize. Gubitak Istre, Rijeke, Zadra imao je duboki politički odraz.

Nutarnje sređivanje nije se ostvarilo ni kad je Stjepan Radić g. 1925. priznao dinastiju i državu. Naprotiv, kad je sa srpskim samostalcima (Sv. Pribečević) stvorio Seljačku koaliciju, ekstremni centralisti osjetili su se ugroženim i došlo je 20. lipnja 1928. do pucnjave Puniše Račića a nakon toga do šestojanuarske diktature (1929).

Neustavno stanje, s progonima komunista i nacionalista, pogoršalo se velikom svjetskom krizom. Kralj Aleksandar morao je povući, doduše nametnuti, ustav (1931) kojim se naziv države promijenio u Kraljevinu Jugoslaviju s unitarističkim obilježjem. Uzalud su bile zagrebačke punktacije (1932). Pritisak se nastavio iako je Hrvatska seljačka stranka postojala sve jača i dobivala na izborima u Hrvatskoj. Time je tzv. hrvatsko pitanje ostalo prisutno i neriješeno do mutne evropske situacije nakon Münchena kad se sporazumom Cvetković-Maček (1939) donekle riješilo. Međutim, rat je bio na pomolu.

2. U Hrvatskoj su pred rat djelovale dvije osnovne književne struje. Jedna oko *Savremenika* nastavila je tradiciju moderne, pravaštva i Matoševa artizma. Druga oko *Vihora* s Vladimirom Čerinom bila je borbena, antiklerikalna i jugoslavenski orijentirana.

Rat je donio mrtvilo koje je nešto oživio *Kokot* kojeg je uređivao izraziti individualist ali bez određenog stava Ulderik Donadini. Tek u godini 1917. došlo je do novosti. Tada se pojavljuje Ante Branko Šimić. On je prekinuo s Matošem, nacionalnom književnošću Nazora i umjetnošću Meštovića. Tražio je svoj put opisa običnog života, bez uljepšavanja ali s što dubljom umjetničkom snagom. Tome je ostao dosljedan.

Nova država je donijela razočaranja. Ona su podloga hrvatskom *ekspresionizmu*, izrazu revolta i pobune. Na njemu se diže bunt Miroslava Krleže, najsvestranijega i najplodnijeg našega književnika. Počevši od prvih pjesama i drama napisanih u ratu, Krleža je raščičavao osnovna pitanja čovjeka. U *Ratnoj lirici* i osobito u *Hrvatskom bogu Marsu* iznosi besmisao klanja ali i malograđanske sredine što će kasnije ostvariti u *Zastavama*. Laž građanskog društva, a time i njegovu propast, on je opisao u dramskom ciklusu *Gospoda Glenbajevi*, *U agoniji* i *Ledi*. Učmalost naše sitne sredine Krleža slika u ponajboljem svom djelu *Povratak Filipa Latinovića*, a razdoblje totalitarizma *Na rubu pameti* i *Banket u blitvi*. Krleža se digao i iznad svog vremena te je u *Baladama Petrice Kerempuha*, napisanim kajkavskim dijalektom, stvorio sintezu stoljetnoga našega sukoba između kmeta i feudalca, grčevitu stravičnu epopeju naše stvarne povijesti. Time je ostvario što je zastupao u *Plamenu*, radikalni obračun i prekid s romantičarsko-nacionalnim iluzionizmom, okret prema socijalnim pitanjima ali uvijek izražen stvaralačkom snagom prave umjetnosti.

Uz Krležu je bio August Cesarec, politički aktivan što ga je odvlačilo od književnog rada. Ipak je uspio napisati nekoliko djela od kojih se ističu *Zlatni mladić* i *Bjegunci*.

Drugi su, pak, pisali intimna svoja suosjećanja za sitne, male ljude (Vjekoslav Majer, Slavko Kolar, Stjepan Mihalić, Luka Perković, Hasan Kikić, Novak Simić, Ivan Dončević, Ivo Kozarčanin). Među njima se ističe Ivan Goran Kovačić dubokim lirskim izrazom, punim ljudskog suživljavanja za tuđu bijedu. Goran se poemom *Jama*, nastalom u bratoubilačkom razračunavanju II. svj. rata, uzdigao među najljudskije naše pjesnike s tematikom rata.

Među katolički orijentiranim piscima bilo je pjesnika profinjenog izraza kao Izidor Poljak, Đuro Sudeta, Cvijeto Škarpa, Jeronim Korner itd.

Period između dva rata dao je liriku osobnih doživljaja grada, rodne grude ili opise malih, često nevažnih događaja, liriku čiste ljubavi (Nikola Šop, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Frano Alfirević, Vladislav Kušan, Gustav Krklec, Mate Balota-Mirković, Drago Gervais i dr.).

Najveći od pjesnika sigurno bio je Augustin-Tin Ujević. Nastavljajući na Matošev izraz, Tin je pisao magičnim rječnikom, čistim izrazom vlastite osjećaje i misli. U početku (Lelek sebra) Tin je nalazio izlaz iz osamljenosti svoga boemskog života u produhovljenoj, mističnoj, nekonkretnoj ženi. U zreloj fazi okrenuo se prema prirodi (Auto na korzu, Ojađeno zvono) da bi našao vjeru u sebe i preko toga je došao do smirenja (Žedan kamen na studentcu).

Svi su pisci sudjelovali u različito orijentiranim časopisima u diskusijama, kritikama i razračunavanjima. Tada se počela stvarati moderna povijest hr-

vatske književnosti. Na tome su posebno radili Mihovil Kumbol, Antun Barac i Frano Fancev.

3. Već u vrijeme moderne javio se Ivan Meštrović. On je četrdesetak godina vladao našim likovnim izrazom. Nikao je na bečkoj secesiji i impresionizmu ali je tokom rada bio i pod drugim utjecajima. Još mlad stvorio je zrelo djelo *Zdenac života*. Odgojen na Kačićevu slavjanstvu, Meštrović je usmjerio ne samo sebe nego grupu mladih oko Medulića prema narodnom izrazu, punom junačkih tipova, boraca za oslobođenje kojeg su odraz likovi predviđeni za Vidovdanski hram. Iako je patetika prkosa slabila dubinu nutarnjega doživljaja, ipak je Meštrović u tom razdoblju ostvario zbijeni lik svoje *Majke* koji je, kako se izrazio Lj. Babić: »prva stranica hrvatske povijesti umjetnosti«. Meštrović je izradio ciklus *Život Isusov* — intimni doživljaj u njemu poznatom materijalu iz djetinjstva, u drvu. Vječnog patnika on je izradio u više križeva, subjektivno doživljenih, i u skulpturi *Pietà*, te osobito u *Jobu*. Kasnije nizom aktova te žena u nošnji Petrova polja, među kojima je *Povijest Hrvata* i *Naša Gospa* iz Biskupije, stvorio je tople likove, ali su mu bolji oni koje kao da obavlja glazba. Meštrović je radio i kolose od bronce i kamena s velikim smislom za monumentalnost. Iako je bio eklektik, uvijek u novim traženjima, ipak je kod njega uvijek prisutna iskonska stvaralačka snaga.

Meštrovićev je utjecaj bio velik kao kod Tome Rosandića ili slikara Joze Kljakovića, karikaturiste koji se afirmirao i freskama s biblijskim temama.

Uz te ističu se grafičar Tomislav Krizman, Mirko Rački ilustrator Dantea i osobito Vladimir Becić koji je nastavio na Račića i Kraljevića.

Nakon rata stariji umjetnici su prosljedili svoj put ali se javljaju i mlađi s tendencijama ekspresionizma i predratnog kubizma.

Jedan od sposobnijih bio je Milivoj Uzelac izvrstan dekorater i ilustrator, brz u radu. On je prešao u Pariz gdje se afirmirao. Uz njega su Vilko Gecan i Marijan Trepše. Među njima se ističe Marin Tartalja, slikar bogatih tonova juga, sklon ekspresionističkom tretmanu koji se kasnije razvio u drugim pravcima. Zlatko Šulentić je od ekspresionizma naginjao realizmu, uvijek s istančanim ukusom za boje i crtež. Jeronim Miše, bio je rođeni portretist, nemirne palete, ali je najdublje od naših portretista ulazio u psihu modela. Juraj Plančić našao je sebe tek u Parizu, gdje se kao Uzelac afirmirao.

Frano Kršinić se, doduše, nadovezuje na Meštrovića ali samo vanjskim načinom jer je za njega glavno stvoriti »figuru«, mekano i skladno, ostvariti žive likove pune ljupkosti.

Drugi su kipari bili više vezani uz Meštrovića, kao Antun Augustinčić, izvanredan umjetnik monumentalnih kipova prije i nakon rata, Grga Antunac, Ivan Lozica tvorac malih figura koji se nažalost prerano izgubio ubijen od talijanskih fašista, Pavao Perić sa svojim svijetom zatvorenih oblika, likova seljakinja zgrbljenih pod težinom života ili okamenjenih figura ljudi svoga kraja, krševite Zagore.

Za daljnji razvoj bile su važne grupe nastale zbog nesređenosti u *Društvu*. Među njima se ističe *Zemlja* koju je g. 1929. osnovao Krsto Hegedušić htijući Krležin bunt ostvariti slikarskim jezikom. On je otkrio i izvornu umjetnost hrvatske naive *Hlebinskom školom* (Marko Virius i Ivan Generalić). Druga je bila *Grupa trojice* (Babić, Becić i Miše). Među njima je bio najsvestranija ličnost Ljubo Babić. Intelektualac, odličan pisac, izvrstan poznavalac umjetnosti, društveni radnik, profesor na Akademiji. Babić je os-

tavio pejisaže raznih naših krajeva, pune profinjena kolorita i osjećaja za tonalitet krajolika. On je mnogo radio s Brankom Gavellom kao scenograf ostvarujući s puno ukusa nova strujanja u scenografiji. Uz njega su bili drugi (Antun Motika, Bruno Bulić, Vjekoslav Parać, Marijan Detoni, Vilim Svečnjak, Slavko Sohaj).

4. Novo razdoblje glazbene umjetnosti otkrio je *Simfonijski koncert mladih hrvatskih skladatelja* u Zagrebu 5. veljače 1916. Taj je koncert po oblicima skladbi bio nov, ali još je više po duhu značio prekid sa Zajcom i početak hrvatskog glazbenog izraza.

Svijest da se umjetnička invencija može naći u folklornoj građi proširit će i probuditi Kuhačeva istraživanja oko čega je najviše radio Vinko Zganec.

Pretvaranjem dotadašnjeg Konzervatorija u *Muzičku akademiju* (1922) s vrsnim profesorima omogućeno je odgajanje stvaralaca, koji su često i teoretičari, te odličnih izvođača. Osniva se *Zagrebačka filharmonija* (1920) ali i drugi umjetnički ansambli kako u Zagrebu tako i u drugim gradovima, a po manjim mjestima zborovi, tamburaški orkestri ili duhačke glazbe.

Nacionalni smjer dao je niz dobrih umjetnika. Blagoje Bersa, čije je najpoznatije djelo *Sunčana polja*, prelaz je od Zajca k novim strujanjima. Naš ponajbolji orguljaš, veliki poznavalac glazbene teorije, Franjo Dugan, napisao je zborne skladbe ali i djela za orgulje od kojih se najviše izvodi *Tokata u g-molu*. Jednako je bio plodan Antun Dobronić čija su djela utvrdila nacionalni pravac. Ivan Matetić-Ronjgov napisao je istančane zborove u istarskoj ljestvici. Fran Lhotka je obogatio balet duhovitim i grotesknim zvukovima. Krsto Odak je ostvario svoj vrhunac u kvartetima i simfonijama, ali je napisao dobra djela s područja crkvene glazbe. Svestrani glazbenik je bio Božidar Širola, pisac povijesti hrvatske glazbe, teoretičar, istraživač folkloru, skladatelj svih glazbenih oblika. Jednako su tog pravca Franjo Lučić, Josip Hatze, Ivo Tijardović, Rudolf Matz i dr. Krešimir Baranović napisao je simfonijske skladbe, balete, opere, solo popijevke.

Najveći je uspjeh postigao Jakov Gotovac svojom operom *Ero s onoga svijeta*. U njoj je, na odličnom libretu Begovića, ostvario glazbu ljubavne lirike, punu humora, prpošnog veselja i narodnih kola, izraženu izvrsnom instrumentacijom. Gotovčevi zborovi su remek-djela, a jednako su vrijedna i neka orkestralna djela (*Simfonijsko kolo* i *Orači*).

Drugi genij, veće naobrazbe a i nutarnje snage, bio je Josip Stolcer-Slavenski. Svojim djelima (*Simfonijska Orijenta*, *Balkanofonijska*) postigao je europsku slavu. U njima je upotrebljavao nove harmonije, slobodno tretiranje disonance, politonalnost ali uvijek obojene folklorom kojim je bio opsjednut.

U to vrijeme počinju se stvarati hrvatska etnomuzikologija i muzikologija. Antun Goglia, Janko Barle i Antonin Zaninović surađuju mnogo u *Sv. Ceciliji*, a Dragan Plamenac objavljuje djela Ivana Lukačića te se svojim radovima afirmira i izvan domovine.

IV

1. Nakon II. svj. rata i stvaranja FNRJ nastaje unutarnji preobražaj u kojem društvo postaje nosilac svih kretanja pa i kulture.

Gradovi naglo rastu velikim prilivom ljudi sa sela koja gotovo nestaju. Radništvo se povećava izgradnjom novih tvornica, poduzeća, električnih centrala, saobraćajnica. Obnova porušenog pretvorila se u gradnju novog. Životni standard se povećao.

Briga zajednice za sve tokove života obuhvatila je i kulturu. Stvaraju se nove ustanove a država ulaže velika novčana sredstva za unapređivanje svih oblika djelovanja od fiskulture do konzerviranja kulturnih spomenika. U tome dolazi do veće širine jer, iako je Zagreb i dalje središte, drugi gradovi dobivaju slične ustanove. Međutim, ekonomsko uzdizanje širih slojeva dovelo je do »masovne« kulture, osobito u tzv. *zabavnoj glazbi* u čemu pomaže velika proizvodnja gramofonskih ploča, brojni festivali, radio-televizija pa i štampa. Naglo ekonomsko uzdizanje ide u raskorak s prihvaćanjem suvremenoga umjetničkog jezika kod širih slojeva.

Sistematsko osnivanje osnovnih i srednjih škola smanjilo je vidno broj nepismenih i povećalo čitateljsku publiku iako ne previše. Broj studenata je porastao i neke su fakultete dobili i ostali gradovi Hrvatske. Osnivaju se brojne naučne i narodne knjižnice, arhivi, a pojačava se izdavanje knjiga i prevođenje stručne i književne literature. Kazališta se podižu u svim gradovima a dolazi i do održavanja sastanaka u čast umjetnika ili pjesnika (Goranovo proljeće). Stvara se i jaka filmska produkcija. Naučne ustanove osnivaju se po gradovima, i od njih bismo spomenuli samo *Jugoslavenski leksikografski zavod, Institut »Ruđer Bošković«, Povijesno društvo, ULUH, društvo muzičara i književnika*. Od muzeja moderno su uređeni *Etnografski u Zagrebu, Muzej crkvene umjetnosti u Zadru, Arheološki muzej i Muzej hrvatskih starina u Splitu*.

Zahvaljujući brizi društva nauka, od filozofije do atomistike, od arheologije do povijesti, od medicine do ekonomije od književnosti do umjetnosti, razvila se do zamjerne visine.

2. Književna strujanja u suvremenoj Hrvatskoj do pedesetih godina nisu predstavljala prekid s tradicijama nego se obrađuju teme iz NOB-e i okupacije, obnove i izgradnje zemlje. Od novih imena ističu se: Marin Franičević, Vjekoslav Kaleb, Šime Vučetić, Jure Kaštelan, Jure Franičević-Pločar, Vojin Jelić. Više psihološkog pristupa toj problematici ostvarili su Petar Segedin, Ranko Marinković, Vladan Desnica, Mirko Božić.

Od pedesetih godina došlo je do većeg individualiziranja kao kod spomenutog Kaštelana i osobito Vesne Parun, a u dramama kod Marijana Matkovića. Oko časopisa *Krugovi* (1952) počela su razmimoilaženja jer se traži slobodni tretman tema i pronalaženja vlastitih puteva. Tim će putem krenuti pisci kao Ivan Raos, Josip Pupačić, Slobodan Novak, Antun Soljan, Jozo Laušić, Višnja Stahuljak i dr. Njihove teme, izraz i pristup različiti su, ali ih povezuje težnja za analizom društva, ulaženje u podsvjesna stanja ljudske psihe, subjektivni odraz stvarnosti. Još će subjektivniji biti mlađi književnici odražavajući apsurdnost vanjskim oblicima, gomilanjem riječi, teško spojivim razmišljanjima, gubljenjem u apstrakciju.

Slično je i u likovnoj umjetnosti. U *arhitekturi* se prihvaćaju novi oblici građevina koje su ekonomske, ali su ostvarena i umjetnička dostignuća kod javnih zgrada (Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski« u Zagrebu, Muzej hrv. starina u Splitu, rješenja pojedinih gradova).

Često se tematika iz NOB-e povezivala u slikarstvu i kiparstvu s pojmom »socijalistički realizam« koji je tek sporadičan, jer su se u ostvarenjima s tematikom rata i obnove nastavljali predratni umjetnički pravci (Marijan Detoni, Petar Šimaga, Zlatko Prica). Od tih umjetnika posebno bismo odvojili Va-

nju Radauša, priznatog kipara već prije rata. On je u *Tifusarima* ostvario subjektivni pristup, duboko ljudski poput Goranove poeme, a probudio ga u djelima koja je radio u duhu Krleže (Petrica Kerempuh ili *Panopticum croaticum*).

Međutim, usporedo se razvijaju novi pravci, pa i grupe (*Mart, Grupa šestorica, Zagrebački krug*). U njima je prisutno traženje novog izraza od oslobođenja kolora i crteža, sužavanja oblika u najnužnije bitne osobine do nefigurativnosti i traženja nove figurativnosti (Ivo Dulčić, Edo Murtić, Miljenko Stančić, Kosta Angeli Radovani, Josip Poljan, Ivan Sambolić, Ivan Kožarić, Dušan Džamonja). Svaki od njih ima svoj izraz, svoj stil a mlađi će još više ići prema većoj slobodi izraza (Stipe Sikirica, Ante Starčević, Kruno Bošnjak, Vukadin, Marija Ujević, Dogan, Botteri, Vlado Vrlić i mnogi drugi).

U glazbi je sličan razvoj jer se nastavlja tradicija nacionalnog smjera ali se kreće ne samo prema novim smjernicama nego i dolazi do prekida sa »starom« glazbom.

I *skladatelji* nacionalnog smjera unose novosti u svoje glazbeno ruho. Boris Papandopulo je još prije rata stvorio svoja izvrsna djela (*Gudački kvarteti, Contradanza, Slavoslovije, Muka Gospodina našega Isukrista*). U izvanrednoj plodnosti Papandopulo je posizao i dalje u inspiraciji za narodnim folklorom ali ga je obogaćivao neobaroknom motoričnošću, politonalnošću i dodekafonijom. Jednako to čini i Milo Cipra koji je završio u avangardi. Njima se pridružuje Ivan Brkanović koji traga »za primarnim izrazom« narodne glazbe. Nju obogaćuje bogatom harmonijom, često smionom ali izražajnom u kojoj kao da zbija muke našega čovjeka. U takve se ubrajaju Slavko Zlatić, Nikola Hercigonja, Miroslav Magdalenić i Lovro Županović.

Drugi su glazbenici potražili nove putove prekidajući s narodnim smjerom kao Bruno Bjelinski, Ivo Lhotka-Kalinski, Stjepan Sulek, Natko Devčić. Nova avangardistička strujanja našla su u Hrvatskoj pobornika i dobrih stvaralaca kao Branimira Sakača, Krešimira Fribeca i osobito sposobnog Milka Kelemena koji je dobio internacionalno priznanje. Zagreb je *Bienalom za suvremenu muziku* (od 1961) dobio palestru za upoznavanje novih kretanja u suvremenoj glazbi. U njoj se ogledaju mnogi, i to s uspjehom, kao Ivo Malec, Stanko Horvat, Ruben Radica, Anđelko Klobučar, Dubravko Detoni, Igor Kuljerić, Marko Ruždjak i dr.

Jačem bujanju glazbene kulture pridonose razni festivali osobito *Jugoslavenska muzička tribina* u Opatiji te *Dani hrvatske glazbe* u Zagrebu, ljetne priredbe u raznim našim gradovima, osobito u Dubrovniku.

Proučavanje prošlosti hrvatske glazbe pratilo je stvaralački rad i omogućilo da se dade sinteza koju je učinio Josip Andreis. Njemu se pridružuju Krešimir Kovačević, Hubert Pettan i Albe Vidaković, zatim Ladislav Šaban studijama o orguljama i orguljarima, pa Lovro Županović svojim radovima i osobito izdanjima *Spomenici hrvatske glazbene prošlosti*, te Marijan Grgić, Koraljka Kos i Miho Demović.

U proučavanju glazbene naše kulturne prošlosti, narodne glazbe, prateći njen tok u suvremenom životu, dajući podstreka stvaralaštvu crkvene glazbe u priložima — *Sv. Cecilija* — je, kako se izrazio Andreis, postala »najznačajnijim glazbenim časopisom u Hrvatskoj«. U kojoj i kolikoj mjeri je to istina, prosudit će autori radova u ovom Zborniku, koji je plod Znanstvenog skupa u prigodi stogodišnjice izlazenja njena prvog broja.

KROATIEN IN DER ZEITPERIODE ZWISCHEN 1877 bis 1977

Zusammenfassung

Eine analytische Darlegung der wirtschaftlich-politischen Zustände Kroatiens in den letzten 100 Jahren ist dadurch erschwert, weil Kroatien sich in dieser Zeitspanne in verschiedenen Staatsgemeinschaften befunden hat.

Der langsame wirtschaftliche Fortschritt, behindert durch den Vertrag vom 1868, und später durch die »St. Veitstag Verfassung« (1921), erlaubte keine stärkere Entwicklung des Bürgertums. Dies aber beeinflusste die Bestrebungen der politischen Parteien — Autor dieses Vortrags legt ihre Ideen dar — welche sich vorgenommen haben vorerst gegen diese zwei Hindernisse der allgemeinen Entwicklung zu kämpfen.

Aber die Vorsteher der führenden Parteien, getragen zunächst von der Begeisterung für das kroatische Staatsrecht, von der Idee der Vereinigung der kroatischen Länder, sowie der finanziellen Egenständigkeit, kämpften zuletzt um die politischen Posten.

Das geschah mit der Volkspartei schon zur Zeit Mažuranić's, besonders aber zur Zeit Khuens; das geschah aber auch teilweise mit der Rechtspartei während der Regierung Rauchs, sowie mit der Koalition unter Tomašić. Diese Koalition blieb in der Regierung bis zum Zerfall der Monarchie (1918). In dem letzten Augenblick hat sich dann die Koalition dem Volksrat aufgedrängt, und war sehr aktiv in den Verhandlungen für die Vereinigung mit dem Königtum Serbien. Manche angesehene Parteimitglieder sind sogar überzeugte Unitaristen im neuen Staat geworden. Diese Schwächen wurden noch durch die Kämpfe zwischen kroatischen und serbischen Bürgerparteien be-

günstigt, was aber der Feind gut auszunützen wusste. Die Jugend aber wurde zum Träger des Revolutionsgeistes.

In der neuen Situation, nach der Schaffung des Staates SHS (Königreich der Serben, Kroaten und Slovenen), wird der Kampf um eine normale wirtschaftlich-politische Entwicklung weitergeführt (die anfänglichen Schwierigkeiten wurden beeinflusst durch die sozialistische Revolution in Russland und Ungarn). Dieser Kampf wurde aber behindert durch die Bestrebungen der radikalunitaristischen einerseits, sowie der separatistischen Kräfte andererseits.

Ein solcher Kampf, mit einem ungleich starken Gegner zwang Stjepan Radić (Führer der Kroatischen Bauernpartei) nachzugeben. Er wurde sogar gezwungen, mit dem, bis dahin grösstem Gegner Pribičević, zusammenzuarbeiten (dabei musste er den neuen Staat und die Dynastie anerkennen).

Aber eine so starke Koalition provozierte die extremistischen Kräfte, und es kam zur Schiesserei im Parlament — Radić wurde ermordet (1928). Es folgte die »Diktatur vom 6. Jänner«. Die ungelösten innere Problemen stärkten die gemässigte Opposition des SHS unter der Führung Maček's, dem es gelang einen Vertrag zu schliessen (1939). Diese Situation nützten aber sowohl die Separatisten, als auch die Kommunisten aus. Denen gelang es am Einfluss zu gewinnen.

Die aussenpolitische Situation zwangte Jugoslawien dem »Dreierpakt« beizutreten. Zugleich aber wuchs die innere Unzufriedenheit, welche zum Aufstand von Belgrad (1941) führte. Die Antwort von Aussen war Kriegsangriff.

Während des Krieges und der Revolution, welche von der KPJ (Kommunistische Partei Jugoslawiens) geführt wurde, sind die bürgerlichen Parteien auseinandergefallen.

Es wurde ein neuer Staat geschaffen, die FNRJ (Föderative Volksrepublik Jugoslawien), und dies bedeutete eine revolutionäre Umgestaltung des ganzen öffentlichen Lebens.